

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 6, December 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.804

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 01.11.2019 Kabul Tarihi: 19.11.2019

Atf Künyesi: Murat Coşkun, "Geleneksel Dini Modern Devlete Sokmak: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nda Geleneğin ve Geleneksel Dinin Milli Devlet İçin Önemi", *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s. 2139-2151.

GELENEKSEL DİNİ MODERN DEVLETE SOKMAK: İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NDA GELENEĞİN VE GELENEKSEL DİNİN MİLLİ DEVLET İÇİN ÖNEMİ

*Integrating The Traditional Religion To The Modern State: The Importance of Tradition
And Traditional Religion for National State on The Works of Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu*

Dr. Murat Coşkun

ORCID No: 0000-0003-1144-6342

Kocaeli Üniversitesi

Volume 11
Issue 6
December
2019

Öz

Din, milli devletlerin kurulmalarından önce oluşturduğu bağlılık ve dayanışma ağlarından dolayı ulusal devletlerin teşekkül aşamalarında da milliyetçi elitlerin yararlandıkları bir araç konumunda olmuştur. Ancak dinlerin seslendikleri müminler topluluğu ulusal sınırlarla tanımlanamadığından ve geleneksel yaşayış biçimlerini barındırdığından dolayı milliyetçi seçkinler ondan milli, akli ve modern bir din yaratma yolunu seçmişlerdir. Bu bağlamda, Cumhuriyet Türkiye'si'nde, İslam'ın milli ve akli bir din olarak yeniden yorumlanma girişimlerini tartışan çalışma, bu projenin önemli isimlerinden biri olan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'na odaklanmaktadır. Onun, geleneksellik, geleneksel din ve millilik arasında kurduğu ilişkiyi inceleyerek, geleneksel dine karşı olmadığı belirtilecektir. İslam'ın milli bir din haline getirilmesi için modernleştirilmesine gerek olmadığını tartışan yazarın İslam'ın geleneksel formuyla zaten milli bir nitelik taşıdığını temellendirmek için gelenek ve görenek arasında yaptığı ayrımlar konu edilecektir. Baltacıoğlu'nun eserlerine ve dönemin çeşitli dergilerinde ama özellikle *Yeni Adam* dergisinde neşrettiği makalelerine odaklanacak olan çalışma kapsamında bu eserler metin analizi yöntemi kullanılarak incelenecektir. Çalışmanın planı içerisinde ilk bölümde Osmanlı-Türk modernleşmesinde rasyonel ve milli bir İslam'ın oluşturulması adına yürütülen tartışma ve politik faaliyetlere değinilecektir. Geleneğin ve geleneksel dinin millilik ve milli devlet için öneminin tartışılacağı ikinci bölümden sonra son bölümde Baltacıoğlu için Cumhuriyet Türkiye'si'nin milli karakterini güçlendirecek din politikalarının neler olması gerektiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Milli Din, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kemalizm, Milliyetçilik

Abstract

Religion has been a tool for nationalist elites in the establishment of national states due to the networks of loyalty and solidarity created before the establishment of national states. However, since the group of believers that religions address could not be included by national boundaries and hold traditional ways of living, the nationalist elite chose to create a national, rational and modern religion. In this context, the study, which discusses the attempts to reinterpret Islam as a national and rational religion, focuses on one of the important names of this project in Republican Turkey, Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu. It will be stated that he is not against traditional religion by examining the relationship he established between traditionalism, traditional religion and nationality. The author argues that there is no need to modernize Islam in order to make it a national religion, and the distinctions between traditions and customs to justify the fact that Islam is already a national form. Baltacıoğlu's works and articles published in various journals of that period but especially in *Yeni Adam*, will be analyzed by

using content analysis method. In the first part of the study plan, the discussion and political activities carried out in the name of the creation of a rational and national Islam in Ottoman-Turkish modernization will be discussed. After the second chapter which will be discussed the importance of tradition and traditional religion for nationality and national state, the last chapter will be focused on which religious politics would be strengthen to national character of Republic of Turkey.

Keywords: Tradition, National Religion, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kemalism, Nationalism.

Giriş

Henüz uluslaşma ve milli devletlerin kurulma sürecine girilmemiş ve milli ideolojiler yaygınlık kazanmamışken Katolik Kilisesi'ne karşı ortaya çıkan Protestanlık, Luther tarafından dinin hurafelerden arındırılmış haline ulaşılabileceği iddiasıyla savunulmakta, bunu da Kutsal Kitap'ın yerel dillere çevrilmesiyle mümkün görmekteydi. Bir nevi milli dillerin prestij kazanması anlamına gelen milliyetçilik için önemli bir çıkış sayılan bu dinsel protesto hareketinin ilkeleri daha sonra milliyetçi elitler tarafından takip edilen kullanışlı bir politik hattı oluşturacaktı.¹ Topluluk için dinin oluşturduğu dayanışma ağlarını kendi politik hedefleri için işlevselleştirmek isteyen, ancak dinlerin ulus üstü niteliğinin de kurulmak istenen milli devlet için sakıncalı olduğunu düşünene milliyetçi elitler, dinin milli ve akli bir şeklini yaratmayı tasarlamışlardır. Protestanlığın tarihsel deneyimi bu amacın gerçekleştirilmesi için uygun görülmüş, dinin; batıl inançlardan azade kılınacak milli şeklinin yaratılabileceği düşünölmüştür. Bu bağlamda geleneksel dini bertaraf etmek için kutsal kitapların ve dinsel ibadet dilinin milli dillere çevrilmesi temel bir politik uğraş haline gelmiştir.

Türkiye'nin uluslaşma sürecini de böyle bir bağlam içerisinde inceleyip milliyetçi elitlerin rasyonel ve milli bir İslam yaratma girişimlerine değinen çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, erken Cumhuriyet döneminden başlayarak devam eden süreçte Diyanet İşleri Başkanlığı'nın oluşturulması, İmam Hatip ve Kur'an kurslarının açılması gibi politik faaliyetleri değerlendiren Taha Parla ve Andrew Davison'un çalışması bu bapttandır. Kemalist rejimin İslam'ı tasfiye etmek amacıyla olmadığını ancak milli devletin "saf" ve "hakiki" bir İslam yaratarak bu din anlayışını topluma dayatma hedefi olduğunu belirten yazarlar, bu girişimlerin geleneksel İslami anlayışların karşısına milli ve rasyonel bir İslam'ı çıkarmak amacıyla gerçekleştiğini savunurlar. Dolayısıyla bu dönemi İslam'ın iki farklı yorumu arasında süren bir çatışma olarak okumayı önermektedirler.² Ümit Cizre Sakallıoğlu'nun çalışması ise bu dönemde din-siyaset arasında farklı ilişki biçimlerini saptamakla birlikte, dönemin politik gelişmelerinin rasyonel bir "devlet İslamı"nı geleneksel dinin yerine koymaya çalıştığından söz eder.³

Uluslaşma sürecini, anılan bu çalışmaların yaptığı gibi, politik gelişmeler üzerinden tartışmak kuşkusuz çok önemlidir. Ancak bu perspektif, siyasal gelişmelere fikri katkı sağlayan düşünürleri göz önüne almayı ihmal ettiği gibi, akli ve milli bir İslam'ın yaratılması amacıyla olan farklı görüşleri gözden kaçırmaya da yol açabilmektedir. Böyle bir genelleştirme riskine düşmeden Türkiye'nin uluslaşma sürecinde din üzerine düşünüşün özgün yanlarını ortaya koymak mümkündür. Bu alışma, Kemalist ideolojinin önemli isimlerinden biri olan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'na odaklanarak, onun akli ve rasyonel bir İslam oluşturma projesi içerisindeki kendine has konumuna değinecektir. Geleneksellik ve millilik arasında kurduğu ilişki vasıtasıyla milli olmanın hem geleneksel hem de modern olmak anlamına

¹ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 1995, s. 55.

²Taha Parla ve Andrew Davison, "Secularism and Laicism in Turkey", *World Secularisms at the Millennium*, Ed. Janet. R. Jacobsen, Ann Pellegrini, Duke University Press, Durham 2008, s. 58-75.

³ Ümit Cizre Sakallıoğlu, "Parameters and Strategies of Islam-State Interaction in Republican Turkey", *International Journal of Middle East Studies*, 28/2, 1996, s. 231-251.

geldiğini savunan Baltacıoğlu'nun, sadık bir Kemalist olmasına karşın, Kemalizmin genel karakterini oluşturan geleneksel din karşıtlığını paylaşmadığı iddia edilecektir. Baltacıoğlu'nun geleneksel dine yönelik tutumunu ortaya koyacak olan çalışma kapsamında yazarın eserleri ve çeşitli mecmualarda ama özellikle *Yeni Adam* dergisinde neşrettiği makalelerinin metin analizi gerçekleştirilecektir.

Çalışmanın planı içerisinde ilk bölümde Osmanlı-Türk modernleşmesinde rasyonel ve milli bir İslam'ın oluşturulması adına yürütülen tartışma ve politik faaliyetlere kısaca değinilecektir. İzleyen bölümde ise Baltacıoğlu tarafından ileri sürüldüğü şekliyle geleneğin ve geleneksel dinin millilik ve milli devlet için önemi tartışılarak, gelenek ile görenek arasında yaptığı ayrım ortaya konulacaktır. Son bölümde ise Baltacıoğlu'nun geleneksellikten ve geleneksel dindarlıktan yana olan politik tutumuna değinilecek, Kemalist ideolojinin geleneksel dindarlığa yönelik aldığı eleştirel tutumlar belirtilecek ve Cumhuriyet Türkiye'si'nin milli karakterini güçlendirecek din politikalarının neler olması gerektiğine yönelik görüşleri tartışılacaktır.

1. İki Farklı İslam: Cumhuriyet Türkiye'si'nde Geleneksel İslam'a Karşı Modern ve Milli Bir İslam Yaratma Çabaları

Osmanlı-Türk modernleşmesinde 19. yüzyılın ortalarından itibaren İslam'ın rasyonel ve milli bir din haline getirilebilmesi için namazın ve ibadetlerin Türkçeleştirilmesine yönelik tartışmalara rastlanmaktadır. Dönemin Osmanlı aydınlarından Ali Suavi'nin bu görüşleri hararetli bir şekilde savunduğu görülür. İslam'ın rasyonel ve milli şekline yönelik ısrarı ona "Protestan Suavi" lakabının verilmesine dahi neden olur.⁴ Yine aynı şekilde Abdullah Cevdet de bu dönemde Protestanlık, Luther ve millilik üzerine yazılar neşreder.⁵ Ali Suavi'ye Protestan lakabının verilmesi ve Abdullah Cevdet'in Luther üzerine kaleme aldığı yazılara bakıldığında bu dönemde Protestanlık ile ulusçuluk arasındaki bağın artık derinlemesine biliniyor olduğu anlaşılmakta, Luther'in dinsel ve politik görüşlerinin ulusal devletlerin kuruluşlarında oldukça kolaylaştırıcı bir etki yaptığı tartışılmaktadır. Luther'in, bir ruhban heyeti oluşturma yetkisini prenslere veren dinsel ilkesi,⁶ dinsel yetkeye karşın siyasal yetkenin önceliğini öne çıkarması ve daha da önemlisi, evrensel dil konumundaki Latinceye karşı milli dilleri önemsemesi bu Osmanlı entelektüellerinin ilgisini çekmiş görünmektedir. Okunup anlaşılabilir bir dilde basılan Kutsal Kitap vasıtasıyla dinde saflaşma ve hurafelerden arınmanın gerçekleşeceğini düşünmüş olan Luther, milli dillere yönelik bir teveccüh göstermiş, milli kiliselerin kurulmasını istemiş⁷ bu da devleti kurtarma hedefine sıkı sıkıya bağlı olan Osmanlı aydınları ile sonraki milliyetçi düşünürler için önemli bir açılım sağlamıştır.

19. yüzyıl Osmanlı'sı'nda yaşanan akli ve milli bir İslam yaratma tartışmaları Cumhuriyet Türkiye'si'nde de devam etmiş ve giderek yoğunlaşan bir tartışma hattını oluşturmuştur. Kemalist ideoloji, Batı'da olduğu şekliyle Lutherci Protestan Reformasyonun yolunu seçerek, İslamiyet'in millileştirilerek reforme edilmesine odaklanmıştır.⁸ Cumhuriyet döneminde bu görüşlerin fikir babalığını ise Ziya Gökalp yapar. Gökalp, İslami müesseselerin büyük bir kısmının yabancı milletlerin harsına (kültür) dayandığını düşündüğünden dolayı İslamiyet'e

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1979, s. 76-83.

⁵ Şükrü Hanioglu, *Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Yayınevi, İstanbul 1981, s. 330.

⁶ Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 177.

⁷ *Age*, s. 174.

⁸ Mete Tunçay, "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm, İletişim Yayınları*, Ed. Ahmet İnsel, İstanbul 2011, s. 94-95.

bir milli Türk niteliği kazandırmak amacıyla ibadetlerin halk diliyle yapılmasını ister.⁹ Bu düşünceler erken Cumhuriyet döneminde bir takım politik gelişmelerin yaşanmasına da sebep olur. Bu hedef uğruna Mustafa Kemal akli ve milli bir İslam'ın kurulmasının gerekliliğini ifade eden pek çok söylevde bulunur. “İslam dini akli ve tabii bir dindir” fikrini savunan Mustafa Kemal'in¹⁰ Cumhurbaşkanlığı döneminde buna yönelik bir takım politik ve dinsel faaliyetler gerçekleşir. Örneğin, 1926 yılında namazda ilk defa Türkçe kullanılır. 1933 yılında ise ezan ve sâlâ tüm yurttan Türkçeleştirilmiş olur. 1928 yılında ise İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi tarafından “Dini İslah Beyannamesi” adında bir rapor hazırlanarak dini hayatın ilmi usullerle ıslah edilmesi amaçlanır.¹¹

Beyannamenin hazırlanmasında ve kamuoyuna sunulmasında her ne kadar Mehmet Fuad Köprülü ve Yusuf Ziya Yörükân gibi bir grup Cumhuriyet aydınının adı geçiyor olsa da temelde dönemin önemli Kemalist münevverlerinden biri olan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun etkisi seçilmektedir. İslam'ın millileştirilmesini savunan kadronun içinde bulunan Baltacıoğlu, çağdaş olabilmenin koşulu olarak gördüğü İslam'ın millileştirilmesi projesinin bir parçası olarak Kur'an'ı Türkçeye çevirme girişimlerinde bulunur ve 1957 yılında bu girişimini tamamlama fırsatı bulur.¹² Din kitabını Türkçeye çevirmenin zorunlu olduğunu düşünen Baltacıoğlu bunun sebebi olarak Kur'an'ın anlaşılması ve Türkiye'nin uluslaşma çabasını gösterir. Baltacıoğlu'na göre tarihin gösterdiği gerçek şudur ki; her yerde “uluslaşma” denilen olay din kitabının ana dile çevrilmesiyle başlamakta, “ulusallık olayı” ulusun din kitabını kendi diliyle düşünmesinden ayrılmamaktadır.¹³

Her ne kadar Kemalist aydınlar içerisinde İslam'ın millileştirilmesini savunan kadronun içinde olduğu görülse de, Baltacıoğlu'nu diğer Kemalist aydınlardan ayıran bir yönü bulunmaktadır. Kemalist rejimin millileştirmeye ve aklileştirmeye çalıştığı, bir diğer deyişle, reforme etmeye uğraştığı İslam, halk arasında yaşanan geleneksel İslam'ın karşıt kutbuna yerleşir¹⁴ ve bu bakımdan da halkın geleneksel İslam anlayışının keskin bir karşıtını oluşturur. Buna mukabil Baltacıoğlu'na göre halkın yaşadığı geleneksel İslam'ın reforma ihtiyacı yoktur. Yenilik zaten bizatihi Kur'an'ın kendisidir.¹⁵ Ancak ona göre milli bir İslam için ilk iş olarak dinin mantığını anlamak gerekmektedir. Baltacıoğlu'na göre, Kur'an'ın ayrı bir dili ve ayrı bir gerçeği vardır. Bu gerçeği akli ve ilmi unsurlarla teşhis etmek mümkün değildir. Ona göre, “Tanrı buyruğu parça kabul etmez bir bütündür onun felsefesini yapmaya davranacak olanlar bu varlık özelliğini göz önünde hiç uzak tutmamalıdır. Mantık bir değil, en aşağı ikidir: akıl mantığı, duygu mantığı [...] Kur'an'ın ayrı bir gerçeğin ayrı dili olduğunu göz önünde bulundurarak onun özüne erişmeye çabalamak doğru olacaktır.”¹⁶ Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, İslam'ı millileştirmek için yapılması gereken, geleneksel İslam'a sırt dönmek olmamalıdır. Aksine halk arasında bir “duyunc” ve duygu işi olarak yaşayan İslam'a yüzümüzü dönerek ve bu geleneksel İslam'a zaman içerisinde yapışmış yabancı görenekleri temizleyerek, ondaki milli karakteri açığa çıkartmak gerekir. Onun düşüncesine göre geleneksel olmak, millilik karşıtlığı değildir, aksine geleneksel olmak, geleneksel İslam'ı

⁹ Uriel Heyd, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*, çev. Cemil Meriç, Sebil Yayınevi, İstanbul 1980, s. 74.

¹⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 541.

¹¹ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c. 4, Eser Kültür Neşriyat, İstanbul 1977, s. 61.

¹² *Kur'an*, Çev. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara 1957.

¹³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Kur'an'ın Ana Dilimize Çevrilmesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. II/III, 1952, s.33-61.

¹⁴ Erik Jan Zürcher, “How Europeans Adopted Anatolia and Created Turkey”, *European Review*, 13/3, 2005, s. 389-390.

¹⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Büyük Tefsir: Allah Nedir?*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1961, s. 20.

¹⁶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Pozitif Bilimler Metoduyla Kur'an'ın Felsefesi Yapılamaz”, *Yeni Adam*, no. 732, 7 Mayıs 1953, s. 3.

savunmak, milliliği savunmaktır. İzleyen bölüm Baltacıoğlu'nun geleneksellik ve millilik arasında kurduğu bu ilişkiyi tartışarak konuyu açıklığa kavuşturmayı deneyecektir.

2. Baltacıoğlu'nda Gelenekselliğin ve Geleneksel Dinin Millilik İçin Önemi

Baltacıoğlu arkasında hacimli bir külliyat bırakmış Cumhuriyet aydınlarından biridir. Ölümüne kadar yüz kadar kitap ve binin üzerinde makaleye imzasını atmıştır. 1919'da hocalığa atandığı İstanbul Darülfünunu'ndan 1933 tasfiyesiyle ilişkisi kesilmiş ve bu tarihten sonra öldüğü yıl olan 1978'e kadar *Yeni Adam* dergisini çıkarmıştır. Bu dergide pek çok yazı neşreden Baltacıoğlu, Cumhuriyetin ve Kemalist devrimin yılmaz savunucularından biri olmuştur. 1942-1950 arasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekilliğinde de bulunan Baltacıoğlu, başta "manevî üstadım" olarak adlandırdığı Fransız sosyolog Emile Durkheim'in ve "büyük Türk sosyoloğu" olarak adlandırdığı Ziya Gökalp'in yazılarından kendi çalışmalarında oldukça yararlanmışır.¹⁷ Toplumun menşei bağlamında Durkheim'dan aldığı teorik perspektifi genişleterek kullanan Baltacıoğlu, Gökalp'in milli toplumun kaynağı olarak gördüğü kültürün¹⁸ (hars) yerine ise gelenekleri yerleştirmiştir. Ona göre, toplumun tarih boyunca değişmek bilmeyen değer hükümleri olan gelenekler aynı zamanda millet ve milliyet birliğini sağlayan yegâne unsurlardır.¹⁹ Gelenek birliği, millet birliği anlamını taşıdığından ve gelenekler tarih boyunca hiç değişmediklerinden ya da çok az değiştiklerinden dolayı Baltacıoğlu için millet aslında tarihin çok eski çağlarına kadar uzanan bir oluşumdur.

Milliyet ve gelenekler arasında kurduğu bu birliktelik ilişkisinden ötürü milletlerin hayatında değişen ve değişmeyen unsurları bilmenin oldukça önemli olduğunu düşünür.²⁰ Çünkü millet, gelenekler vasıtasıyla var olabiliyor olsa da dışarıdan gelen yabancı etkilere de açık bulunur. Mümkün olduğunca dış tesirlere kapalı kalmış geleneksel toplumsal kesimlere olumlu bir değer yükleyen Baltacıoğlu, Arap ve Acem kültürel unsurlarının tesir etmediği halkı, Türk belleğini/hafızasını yaşatan, kendisini başka milletlerden üstün gören, kendini unutmayan, takdir edilecek insanlar olarak değerlendirir.²¹ Köylüler için de benzer şeyleri ifade eden yazar, köylülerden "cahil" olarak söz edilmemesi gerektiğini, Türk geleneğiyle uyumlu olarak "sıkıntıları çekmesini bilen" in, "güçlükleri yenmesini bilen" in, "Türk olduğunu bilen" in, "çok eski, çok büyük bir millet olduğunu bilen" in ve "öz milliyetçi" olanın onlar olduğunu savunur.²²

Milliyet birliği anlamına geldiğini düşündüğü gelenek birliğinin içerisinde hangi öğelerin olduğunu da ifade eden Baltacıoğlu için, "gelenek; dilin sentaksı, musikinin melodileri, mitler, masallar, atasözleri, motifler, mimik gibi hiç değişmeyen ya da pek az değişebilen değerlerdir."²³ Ernest Renan'ın "*unité psychologique*" olarak tanımladığı millet kavrayışını yorumlarken bu psikolojik birliği oluşturan unsurları da gelenekler olarak tanımlar. Millet psikolojik bir birlik olduğunun bilindiğini ancak psikolojik bir birlik olarak milleti meydana getiren unsurların neler olduğunun bilinmediğini belirtir. Yazar bunları açıklama isteğiyle yola çıktığını belirterek bu unsurların gelenekler olduğunu ifade eder.²⁴ Bu durumda Baltacıoğlu için tarihin kadim geçmişinden itibaren sahip olunan ve değişmeyen gelenekler o topluluğun bir millet olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla millet, kökeni itibarıyla ortaya çıkışının

¹⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Sosyoloji*, Sebat Basımevi, İstanbul 1939, s. 9.

¹⁸ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Haz. İbrahim Kutluk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 48.

¹⁹ Baltacıoğlu, *Büyük Tefsir: Allah Nedir?*, s. 11.

²⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Millet Nedir, Ne Değildir?", *Yeni Adam*, no. 416, 17 İlk Kânun 1942, s.2.

²¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Parçalar", *Tan*, no. 2238, 11 Son Teşrin 1941, s. 3.

²² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Türk'e Öğüt", *Yeni Adam*, no. 346, 14 Ağustos 1941, s.10.

²³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Yeni Adam'ın Milliyetçiliği", *Yeni Adam*, no. 667, 14 Eylül 1950, s. 2.

²⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Milliyet, Gelenek ve Dil", *Yeni Adam*, no. 725, 2 Ekim 1952, s. 3.

bilinmediği bir temel bağlılık biçimi olarak kabul edilir. Türklerin de bir gelenek birliğine ve millet birliğine sahip olduğundan hiç şüphesi olmayan Baltacıoğlu için din de bu geleneğin unsurlarından biridir. Onun şu ifadeleri bunu ortaya koymasından önemlidir: “Şunu iyice anladım ki ahlak, dil, zevk, mimic, melodi, mit (efsane) dışında milliyet yoktur. Milliyet bütün bu milli kurumlarda gömülü olan geleneklerdir. Ancak şu var ki bir milletin milliyeti din geleneklerinde de gömülüdür.”²⁵ Görüldüğü üzere, önce Tanzimat dönemi Osmanlısı sonra da Cumhuriyet elitlerinde modernlik ve milliliğin önünde bir engel telakki edilen ve hem mitolojik öğelerle hem de evliyâ kültü ile iç içe geçmiş olduğu düşünülen geleneksel İslami anlayış²⁶ Baltacıoğlu tarafından milli devletin inşası ve pekiştirilmesinde teveccüh gösterilen bir unsura dönüşür. Bu itibarla o, milliyeti ve geleneksel dini birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görür. Türk devletlerinde yapılan camilerin dahi millileştirici karakterini vurgulayan Baltacıoğlu'na göre, Türk camilerine giren insanlar da Türkleşerek Müslümanlaşmışlardır.²⁷

Geleneksel İslam'ın milli bir karakter taşıdığını ve dolayısıyla milli Türk devleti için bir engel oluşturmayacağını düşünen Baltacıoğlu için zaten “İslam dini bir milliyet dinidir.”²⁸ Onda milliyete engel olan ayetler değil, aksine milliyeti destekleyen ve bunu Allah'ın varlığına birer kanıt olarak sunan ayetler bulunur. Ancak Kur'an'ın yanlış tefsir edildiğinden dolayı bu gerçeğin farkına varılmadığını belirten Baltacıoğlu'na göre, “İslam dini milliyetçi bir dindir ancak İslamiyette kavmiyet yoktur diyerek milliyeti yoğumsamak isteyenler ya kavmiyyet kelimesine ya da milliyet kelimesine doğru anlam vermemekte, bu iki kelimeyi birbirine karıştır(maktadırlar).”²⁹ Halbuki ona göre:

*“Kur'an'da insanla ilgili aklı şaşırtacak kadar kesin olarak bildirilmiş iki belgeden biri milliyet öteki ırktır. Allah bu iki olayı diğer tabiat olayları gibi gerçek ve doğru olarak tanımaktadır [...] Kur'an'a göre hem milliyet hem de ırk gerçektir, haktır. Böyle olunca milliyet ile ırk yerler, gökler gibi Allah'ın varlığını gösteren belgelerdir.”*³⁰

Baltacıoğlu, geleneksel İslam'ı bir kere millilikle birleştirince Kemalist rejimin geleneksel İslami anlayış ile gericilik, irtica ve mürtecilik arasında kurduğu denklem de yeniden tanımlanır hale gelir. Bu yeni denklemde artık, Baltacıoğlu'nun ifadeleriyle, “maziye, ölü maziye, şekle saplanıp kalmak irticadır. Maziden canlı maziden, mazinin özünden kopmak tereddiddir, ölümdür. Mazinin canlı cevherini taşımak, bu cevheri, bu yaratıcı hamleyi hâlin medeniyetiyle karıştırmak, böylece milli özü kaybetmemek milliyetçilikdir.”³¹ Bir başka çalışmasında ise geleneksel dinle kurdukları ilişki bağlamında muhafazakâr olarak tanımlananlara karşı şunları ifade eder: “geleneklere bağlı kalmak millilik ve ananeciliktir ancak zaman içerisinde değişen, değişme zorunda kalan ölü örflere bağlılık muhafazakârlıktır.”³²

Gelenekler ile örfler-görenekler arasında bir ayırım yaptığı görülen ve Kemalist toplum projesinin ölü örflere bağlı kalan muhafazakarlığın karşısında olduğunu ifade eden Baltacıoğlu, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yabancı kültürlerin alınarak Türk geleneklerinin bozulduğunu iddia etmekte, bu dönemlerde Türk'e özgü olan orijinal ve üstün medeniyet kurallarının kaybedildiğini vurgulamaktadır.³³ Ancak ona göre, Kemalizm bu

²⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Din Karşısında Devlet”, *Yeni Adam*, no. 621, 27 Ekim 1949, s. 2.

²⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “Türk Halk İslamı: Tarihsel Temeller-İnanç Yapısı-Teolojik Karakter-Modernleşme Problemi”, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 189.

²⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Türkiye’de Din Anlayışı”, *Din Yolu*, no. 1, 15 Mart 1956, s. 3-4.

²⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Gerçek Din Kültürü”, *Yeni Adam*, no. 793, Eylül 1967, s. 5.

²⁹ Baltacıoğlu, *Büyük Tefsir: Allah Nedir?*, s. 49.

³⁰ Baltacıoğlu, *age*, s. 48.

³¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Halkın Evi*, Ulus Basımevi, Ankara 1950, s. 50.

³² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1972, s. 37.

³³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Batıya Doğru*, Sebati Basımevi, İstanbul 1945, s.104.

kaybolan gelenekleri yeniden arayıp bulmakta, gün yüzüne çıkarmaktadır. Atatürk'ün verdiği bir talimatı ise buna örnek olarak gösterir. Baltacıoğlu'na göre Atatürk, Türklere şöyle seslenmiştir:

“Senin çok eski, yaratıcı, üreyici bir dilin var. Arapçanın, Acemcenin, Osmanlıcanın tutsaklığından onu kurtar, dilinin köklerine yapış, dilinin eklerini çalıştır, dil geleneklerine uygun yepyeni sözler yarat, yadırgayacaksın ama iğrenmeyeceksin, öze git bu özleşme seni sana kavuşturacaktır, halka ulaştıracaktır!” dedin. Anladık, dinledik, istediklerini yerine getirdik.”³⁴

Kemalizm ve gelenekselcilik arasında sağlam bir ilişki olduğunu kanıtlamak amacıyla Baltacıoğlu'nun sunduğu bir diğer izah ise “Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik”ten oluşan “Altı Umde”nin Türk geleneklerinden gelen ve modern hayata en uygun ilkeler olduğu iddiasıdır. Bu bakımdan ona göre Kemalizm; Türk gelenekleriyle uyumlu bir politik hattı teşkil etmektedir. Keza, Arap, Acem yahut Fransız göreneklerinin bozucu etkisine maruz kalmayan Türklerin tarih boyunca, Altı Umde’de ifadesini bulduğu gibi, milliyetçi, halkçı, laik insanlar olduğunu iddia eder.³⁵ Baltacıoğlu'na göre “bu umdeler klişe mefhumlar, gölge fikirler değil, kaynaklarını Türk milletinin hayatında bulan öz yaşama imkânları ve milli ahlak düsturlarıdır. Biz Türkler bu Altı Umdeye ne derece kaynaşırsak o derece birleşir ve o derece kuvvetleniriz. Yeni Adam'ın yapmak istediği şey işte bu altı umdenin pedagojisidir.”³⁶

3. Baltacıoğlu İçin Cumhuriyet Türkiye’sinin Milli Karakterini Güçlendirecek Din Politikaları

Altı Umde, kadim Türk gelenekleri ile uyumlu olsa da Kemalist devrimlerin tümünün bu geleneklerle ahenk içinde olmadığını, bu nedenle kendi amacının bu buluşmayı sağlamak için çalışmak olduğunu belirten Baltacıoğlu³⁷ geleneklerin, toplumların kalkınmasında temel düsturlar olduğunu ileri sürer. Türkiye'nin kalkınmamasını geleneklerden kopmaya bağlayan yazar için geleneklerle uyumlu politikalar geliştirilmedikçe modernleşmek de mümkün olamayacaktır.³⁸ Türk geleneklerinin hem doğu hem de batı medeniyetlerine karşı korunmasında ısrarlı olan yazar, İslam medeniyetiyle bağları kopartırken Avrupa milletlerinin milli kültürlerini almak gibi bir tehlikeyle karşılaştığını belirtir. Bunun da aynı derecede yıkıcı olduğunu ifade eder. Batı'nın milli geleneklerinin istilasıyla din, ahlak, sanat, vatan gibi sağlam akidelerin bu devirde ciddi bir biçimde sarsıldığını belirtir.³⁹ Tüm bu yıkıcı etkilere karşın Cumhuriyet rejiminin gelenekleri koruyucu bir politika izlemesini gerekli gören Baltacıoğlu'na göre özellikle din politikasının kesinlikle “boşlanmaması” gerekmektedir. Yazara göre:

“tabiat boşluktan hoşlanmaz derler bu söz yalnız fizik olayları için değil din yaşayışı için de doğrudur [...] dine karşı bilerek bilmeyerek, isteyerek istemeyerek yapılacak olan her yan çizme, her savsaklama topluluk yaşayışında kesenkes ters tepki yaratır. Hem bu tepkiler ahlakın, ekonominin tepkilerine benzemez çok korkunç olur [...] eğer uğursuz bir politikanın kurbanı olarak din vicdanını boş bırakacak olursanız oraya dine benzeyen, dine sarkan ancak yine de din olmayan tutkular, yoz duygular oraya girer. Onun için din duyuncunu yine de dinle, dinin kendisiyle kendi özülüyle doldurmalıdır.”⁴⁰

³⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Atatürk’e Yalvarı”, *Yeni Adam*, no. 679, 7 Aralık 1950, s. 1.

³⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu “Altı Umdenin Anlaşılması”, *Ulus*, no. 10817, 6 Ağustos 1951, s. 2.

³⁶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Yeni Adamın Yolu”, *Yeni Adam*, no. 222, 30 Mart 1939, s. 2.

³⁷ Betül Karagöz, “Devrimci Cumhuriyetin Muhafazakâr Yeni Adam’ı: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, *Düşünen Siyaset*, no. 25, 2009, s. 106.

³⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967, s. 12.

³⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Ahlaksızlık*, Tefeyyüz Matbaası, İstanbul 1334, s.3.

⁴⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum”, *Türk Düşüncesi*, no. 18, 1 Mayıs 1955, s. 386-387.

Türklerde din şuurunun önemli olduğunu, ancak bunun göz ardı edildiğini belirten Baltacıoğlu geleneksel dinsel kurumlar olan tarikatların Türklük için oldukça önemli olduğu halde ihmal edildiklerini vurgular. Tarikatların birer “din akademisi” olduğunu ifade ederek, tekkeleri “İslam ve Türk kültürü veren ocaklar” olarak görür. Mevleviliğin “dincil dansın şah eserini” verdiğini, Bektaşilikte de “sohbet, nükte, şiir sanatlarının yaşadığını” ifade ederek bunların Müslüman Türkleri, Türk mimiğine, müziğine, tasavvufuna ve muaşeretine alıştırdığını belirtir.⁴¹

1954 yılı seçimlerini CHP'nin kaybetmesinin ana nedenini de partinin din politikalarına bağlayan Baltacıoğlu'na göre, hilafetin ilgası gerekliydi ancak bu tarihi varlığın ne olduğu, nasıl bir sembolik değer taşıdığı yurttaşlara iyi anlatılamamıştır. Bunu kavrayamayanlar da hilafetin ilgasını “din elden gidiyor” şeklinde algılamışlardır. İlkokullardan din derslerinin kaldırılmasına karşın bunların yerine hiçbir şey konulmamasını da din politikasındaki bir başka yanlış olarak değerlendiren Baltacıoğlu, Türkiye halkı gibi dindar bir toplumun din kültürüne, din şuuruna muhtaç olduğunu ancak din derslerinin kaldırılması ile toplumun bunu alacağı yerin bırakılmadığını belirtir. Tekkelerin kapatılması, türbeleri ziyaret etmenin yasak edilmesinin sakinlerini de değerlendiren Baltacıoğlu, buraların birer “ahlaksızlık” yuvaları olmadığını, evliyaya kandil yakan, evliya türbesi başında Kur'an okuyan insanın inkılap için hiçbir tehlikesi olmadığını anlaşılmadığını söyler. Aleviliğin ibadetlerinin yasaklanmasının da din politikasındaki yanlışlardan biri olduğunu vurgulayan Baltacıoğlu, Türkiye'de dinler, mezhepler serbest olmasına rağmen bir “mezhepten başka bir şey olmayan Aleviliğin ve Alevilik başlığı altında toplanan Tahtacılığın, Kızılbaşlığın törenlerinin anlamsızca yasak edildiğini belirtir. Türkiye'de Sünni nüfus kadar nüfusu olan bu “öz Türkler”i törenlerinden alıkoymaktaki sebebin anlamsızlığının ve yanlışlığının altını çizer.⁴² Görüldüğü üzere, geleneksel dinsel unsurların yasaklanmasının hem millilik için hem de politik açıdan oldukça hatalı olduğunu ifade eden Baltacıoğlu ezanın Türkçe okutturulmasının, yalnız Sünnilerin dini serbestliklerinin sağlanarak Alevilerin dinsel ibadetlerinin yasaklanmasının zararlı sonuçlarını ifade ederek, bu yasakların milliliği sakatlayan unsurlar olduğunun altını çizer.⁴³ Kendi elinde olsa ne Arapça ezanı yasak edeceğini ne de tekkeleri kapatacağını ifade eden yazar, bu uygulamaların ve yasakların laikliğin doğru anlaşılması için yapıldığını belirtir.⁴⁴

Laiklik anlayışında Durkheimci bir çizgiyi takip ettiği anlaşılan Baltacıoğlu için nasıl ki insan kansız yaşayamazsa dinsiz de yaşayamaz. Bu gerçeğin kabul edilmesi gerektiğini düşünen yazar, bir benzetme kullanarak kanın damardan dışarıya dökülmemesi gerektiği gibi dinin de kendi yatağından çıkmamasını ve politika topraklarına girmemesi gerektiğini belirtir.⁴⁵ Dinin, din olmaktan çıkıp ilim, sanat, ticaret, politika alanına girmesiyle ister istemez kendini kaybederek bozulacağını belirten Baltacıoğlu, dini, diğer toplumsal alanlara sokmaya çalışan kişileri “dinci” ve “softa” olarak tanımlar. Böyle kişiler için, dinin kendine yetici, bütün ve yüce bir ülkü değil, başka faydalar elde etmek için kullanılacak bir araç olarak görüldüğünü söyler. Dinin sosyal dayanışmayı kuran niteliği ona göre dincilik tarafından bozulmaktadır.⁴⁶ Cumhuriyetin laiklik politikasının bu minvalde, yani, toplumsal alanlardan dini ayırmak ve dini, bir araç olarak kullananlara karşı önlem almak şeklinde yürütülmesini savunan Baltacıoğlu'na göre, gerçek anlamda dindar olan bir kişinin milli bir topluluk için hiçbir zararı yoktur. Aksine böyle insanların milli toplum için faydalarının olacağını belirterek laikliğin

⁴¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Alevilik Nedir, Ne Değildir?”, *Yeni Adam*, no. 786, Şubat 1967, s. 7.

⁴² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Halk Partisi Neden Yenildi?”, *Yeni Adam*, no. 745, 1 Temmuz 1954, s. 2.

⁴³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Yanlış Anlaşılan Laiklik”, *Yeni Adam*, no. 749, 7 Nisan 1955, s. 2.

⁴⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “İnkılâp ve Demokrasi”, *Yeni Adam*, no. 655, 22 Haziran 1950, s. 2.

⁴⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Din Nasıl Bir Gerçektir?”, *Türk Düşüncesi*, no. 15, 1 Şubat 1955, s. 166. (162-166).

⁴⁶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Dinliler, Dinciler”, *Yeni Adam*, no. 660, 27 Temmuz 1950, s. 1.

gerçek dindarların din serbestliklerini engelleme yoluna gitmemesi gerektiğinin altını çizer. Çünkü ona göre, toplumda din coşkusu ne kadar çoksa o toplumun erk kaynakları, yaşama istemi de o kadar çok demektir.⁴⁷ Bir başka yazısında ise Türkiye’de artan dindarlık bağlamında bunu şu şekilde ifade eder:

“Türkiye'nin son yıllarında herkesin gözüne çarpan olaylardan biri de din coşkunluğunun artmış olmasıdır [...] önce şunu söylemek isterim ki ben bir fikir adamı olarak bu din coşkusunun artmasını politik kuşku ile karşılayanlardan değilim. Çünkü ben din coşkusunu yaşamanın (dinin) anormal, sayrık bir belirtisi olarak değil belki kendisi olarak anlarım [...] anormal olan dinin kendisi değil din yaşayışının anormal şeklidir. Din yaşayışının aylak anormal şekli şudur: din kendisine özgü olan sosyal görevi yapacak yerde sosyal işbölümü düzenini bozarak ahlak hukuk sanat ekonomi politika gibi kendisinden başka olan sosyal kurumların işine karışmaya başlar. İşte o zaman hürriyet denilen nesne ortadan kalkar.”⁴⁸

Türklerin dindar olduğunu ve geleneksel dindarlığın laiklik vasıtasıyla korunması gerektiğini ifade eden Baltacıoğlu’na göre dini, çıkarları için kullanan kişiler ise dinle alakası olmayan, yabancı ve yozlaşmış göreneklerin taşıyıcılarıdır ve gerçek dindar değildirler. Bu nedenle milli devletin, dinin yaşama hakkı kalmamış, fosil olmuş göreneklerine sarılan, ilerleyen hayatı köstekleyen bu gibi insanlara göz yumamayacağını belirtir.⁴⁹ Bu durumda laiklik geleneksel dindarlığa değil görenekssel dincilere karşı bir politik duruş haline gelir. İslamiyet’in doğru anlaşılıp anlatılmasıyla, okullarda, enstitülerde, ilahiyat fakültelerinde, radyolarda din bilgisinin gerektiği gibi verilmesiyle ve din adamlarının gerektiği şekilde yetiştirilip kontrol edilmesiyle bunun başarılabilceğini belirtir.⁵⁰

Baltacıoğlu her ne kadar din adamlarının yetiştirilmesini önemse de vatandaşlara yönelik verilecek din eğitimi konusunda ihtiyatlıdır. Geleneksel dinsel inançların devletin dini eğitiminden geçmemesi gerektiğini düşünür. Bu bakımdan okulun din eğitimi veremeyeceğini ancak din öğretimi yapabileceğini ifade eder. Ona göre, okullar eğitim çevreleri değil öğretim çevreleridir. Okulun istese de veremeyeceği şey din eğitimidir ancak din öğretimi yapabilirler. “Okullar; [...] din nasıl bir varlıktır?, yeryüzünde dinsiz toplum var mıdır?, Allah’ın varlığını gösteren belgeler (nelerdir?), [...] Kur’an’ın erkekle kadının eşit olduğunu gösteren ayetleri (nelerdir?), Kur’an’ın milliyet dini olduğunu gösteren ayetleri (nelerdir?)” şeklinde bir din öğretimi verebilirler.⁵¹ Din eğitimi devlet tarafından verilmesinin yanlış olmasını açıklarken sunduğu gerekçelerden biri de Türkiye’nin tek mezhepli bir topluma sahip olmamasıdır. Sünnilerle birlikte bu ülkede azımsanamayacak kadar çok Alevi, Bektaşî toplumu olduğunu söyleyen yazara göre:

“Sünniler ve Aleviler arasında Allah ve Muhammed inançları aynı, geriye kalan inançlar ve törenler de hep ayrılıklar vardır. Olağan bu iken nasıl olur da bunları bilmemezlikten gelip kendi özel inançlarımızı onlara zorla kabul ettirmeye kalkışırız? Şunu açıkça söyleyelim ki gelen giden hükümetlerin bu din işindeki kafası ve işleyişi hep bu kendi inançlarını sindirme kafası ve işleyişi olmuştur. Doğru olan gidiş bu değildir, türlü dinlerin ve mezheplerin yurdu olan memleketimizde hükümetin din işinde tarafsız kalmasıdır.”⁵²

Mezhep ve tarikat ayrılıkları olan bir ülkede devletin dinsel önderlik anlamına gelecek olan politiklardan kaçınmasını savunan Baltacıoğlu, Aleviler ve Sünniler arasında ilim bakımından üstünlük veya aşağılık farkı düşünülemediğini bu bakımdan herkesi Sünnileştirmeye ya da Alevileştirmeye devletin hakkı olmadığını belirtir. Devletin yapabileceği şeyin olsa olsa din

⁴⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Din Hayatımız”, *Yeni Adam*, no. 666, 7 Eylül 1950, s. 2.

⁴⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Din Softaları, Bilim Softaları”, *Yeni Adam*, no. 736, 3 Eylül 1953, s. 1.

⁴⁹ Baltacıoğlu, “Din Karşısında Devlet”, s. 2.

⁵⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Özler”, *Yeni Adam*, no. 820, Aralık 1969, s. 9.

⁵¹ Baltacıoğlu, “Gerçek Din Kültürü”, s. 8.

⁵² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Din ve Okul”, *Yeni Adam*, no. 674, 2 Kasım 1950, s. 5.

ğretimi yapmak isteyenlere yer, ğretmen sağlamak ve bu ğretimi kontrol etmekten ibaret olabileceğini söyler.⁵³

Sünnilerin ibadetleri gibi Alevi ve Bektaşı ibadetlerinin de serbestliğini savunan Baltacıoğlu bu görüşünü Alevilerin Trklğyle gerekçelendirir. Ona göre, bir toplum, bir dini kabul ederken o dine, kendi milli değerlerini nakşeder. Dolayısıyla onun düşüncesinde Aleviler de “z Türkler” oldukları için onların sahip oldukları İslami anlayışları korunmalıdır. nkn bu dinsel anlayış ve yaşayış milli karakter taşımaktadır ve dolayısıyla milli hayatı akamete uğratmayacaktır. Milli karakterin damgasını vurduğu dinsel inancın camisinde, türbesinde, ritüelinde dinin olduğu kadar milli zevkin, milli dilin, milli ahlakın da izleri bulunur. O halde devlet adamı bu geleneksel dinsel inançları ihmal edemez.⁵⁴ İslam coğrafyasında ortaya çıkan dinsel menkıbelerin kullanımlarını da bu bakımdan oldukça önemseyen yazar, bu eserlerin din vicdanını telkin ettiğini ve milli topluma katkı sağlayacak olan dinsel ahlakı güçlendireceğini düşünür. Bu nedenle din eğitimi yapanların bu menkıbelerden kesinlikle faydalanması gerektiğinin altını çizer.⁵⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere, din eğitiminde temel amaç duyguların harekete geçirilmesidir. Bu amaçla da toplumda saf bir biçimde bulunan dini inanç ve duygulardan faydalanılması gerektiğini düşünür.⁵⁶ Din ve milliyet arasında kurduğu bu paralellik doğrultusunda dini eğitim almayanların milliyetçilik duygularının da zayıf olduğunu öne sürerek, din ile milliyetin insan kişiliğinde ayrı olmayan şeyler olduğunu belirtir.⁵⁷

Dinin geleneksel yaşayış tarzına yönelik bir teveccühe sahip olan Baltacıoğlu aynı zamanda dini rasyonel bir tarzda, bilimsel metotlarla ele almaya kararlı bir şekilde karşı koyar. Cumhuriyet aydınlarının din konusunu bu şekilde ele alışları karşısında itirazlarını dile getirerek geleneksel dini koruma gayretiyle, dini, bilimsel metotların ürünü kılmanın onu bilim karşısında zayıflatacağını düşünür. Böyle bir durumda ise din ile bilim arasında bir karşıtlık meydana geleceğini ifade eden Baltacıoğlu dinin kendine has bir tabiatı olduğunu düşünür. Dinin rasyonel olarak izah edilebilecek temalarının olmadığını, ancak buna mukabil onun irrasyonel de olmadığını belirtir. Dini, duygu ve duyun mantığıyla ele almak gerektiğini savunan yazara göre bu temalar “arasyonel” temalardır. Cumhuriyetin kuracağı ilahiyat fakültesinin amacı, bu mantığa uygun hareket etmek ve “dini kendi olmayan öbür kurumlara bendetmeyerek kendi üzerinde olduğu gibi ve orijinal gerçeğine uygun metotlarla anlamaya çalışmak” olmalıdır.⁵⁸

Dini anlama ve yorumlama pratiğinde rasyonel izahları kabul etmeyip geleneksel dinsel mantığa bir teveccüh göstermekle birlikte, yozlaşmış dinsel göreneklerin peşinden gittiğini düşündüğü kesimlerin düşüncelerine prim vermez. İstanbul Darülfünun’unda rektörlük yaptığı dönemde 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun dördüncü maddesi uyarınca, din uzmanlarının yetiştirilmesi için Darülfünun’da bir ilahiyat fakültesinin kurulması esnasında kendisine yöneltilen eleştirilere verdiği cevaplarda, greneki dindarlar olarak tanımladığı kesimlere karşı tutumunu belli eder. Bu yeni fakültenin açılışı karşısında “softalar ve Sebilrreşadılar”ın oldukça hiddetlendiğini belirten Baltacıoğlu: “hayattan, tarihten tardeddiğimiz (uzaklaştırmak, kovmak) softalığı Darülfünun’a sokmak zilletini kabul edemeyiz”⁵⁹ diyerek, kurdukları İlahiyat Fakültesi’nin bilimle birlikte yol alacağını belirtir. Softalar ve medresecilerin dini tedrisatın kendi ellerinde iken ne hale düştüğünü görmediklerini

⁵³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Din Pedagoğisi”, *Yeni Adam*, no. 622, 3 Kasım 1949, s. 2.

⁵⁴ Baltacıoğlu, “Din Karşısında Devlet”, s. 2.

⁵⁵ Baltacıoğlu, “Din Pedagoğisi”, s. 2.

⁵⁶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “nce Bir Din Kongresi Toplayalım”, *Yeni Adam*, no. 754, 16 Ağustos 1956, s. 2.

⁵⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Dinsiz Milliyetçilik”, *Yeni Adam*, no. 870, şubat 1974, s. 4.

⁵⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Türk Aydınının Din Karşısındaki Durumu”, *Yeni Adam*, no. 719, 3 Nisan 1952, s. 6.

⁵⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Hayatım”, *Yeni Adam*, no. 347, 21 Ağustos 1941, s. 14.

ifade eder. Bu sözleriyle görenekçi dinin aktörlerinin ne derece yozlaşmış olduklarını ve “gerçek İslam”ı anlamadıklarını da ifade etmiş olur.

Sonuç

Dinin, toplumsal dayanışma ve birlik için sahip olduğu işlevsellik, toplumu milli bir devlet altında birleştirmek isteyen milliyetçi elitler için önemli bir avantaj sağlamıştır. Ancak öte yandan geleneksel din anlayışı ile dinin milliyet farkı gözetmeden tüm müminlere seslenen ulus üstü mantığı bu milliyetçi elitler için bir ikilem oluşturmuştur. Milli ve akli bir din inşası böyle bir çelişkiye cevap olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma, Türkiye'nin uluslaşma sürecinde böylesi bir girişimin içerisinde bulunan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun kendine özgü bir bakış açısına sahip olduğunu ortaya koymuş, onun gelenek ile millilik arasında kurduğu ilişki neticesinde milli olmanın, gelenek karşıtlığına yaslanmak zorunda olmadığını göstermiştir. Sadık bir Kemalist olmasına, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları'nı Türk gelenekleri için birer bozulma olarak gören Kemalist bakışı benimsemesine rağmen halka ve halkın geleneksel yaşayışı ile dinine yönelik teveccühü hiç elden bırakmamıştır. Toplumun hangi dini kabul ederse etsin, o dini zaten kendi milli geleneğiyle yoğurarak kendi karakterini vereceğini düşündüğünden dolayı Türklerin geleneksel İslami yaşayışlarının tümünün milli bir karaktere sahip olduğunu düşünmüş, bu bakımdan mezhepler, tarikatlar ve tekkelerin milli toplum için oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir.

Geleneğe ve geleneksel dinsel yaşayışların tümüne karşı takındığı olumlu tavır dikkate alındığında, Kemalist ideolojinin Türk vatandaşlığının içeriğini doldurduğu Sünni temelli bir etno-kültürel politikanın Baltacıoğlu'nda ne gibi itirazlara konu edildiğini araştırmak ileride yapılacak çalışmalar için verimli bir hat oluşturacaktır. Çalışma, böyle bir araştırmanın oldukça önemli sonuçlar ortaya çıkaracağını düşünmektedir.

Kaynakça

- ANDERSON, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 1995.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Ahlaksızlık*, Tefeyyüz Matbaası, İstanbul 1334.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Sosyoloji*, Sebat Basımevi, İstanbul 1939.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Yeni Adamın Yolu”, *Yeni Adam*, no. 222, 30 Mart 1939, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Türk’e Öğüt”, *Yeni Adam*, no. 346, 14 Ağustos 1941, s. 2-10.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Hayatım”, *Yeni Adam*, no. 347, 21 Ağustos 1941, s. 14-14.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Parçalar”, *Tan*, no. 2238, 11 Son Teşrin 1941, s. 3-3.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Millet Nedir, Ne Değildir?”, *Yeni Adam*, no. 416, 17 İlk Kânun 1942, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Batiya Doğru*, Sebat Basımevi, İstanbul 1945.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Din Karşısında Devlet”, *Yeni Adam*, no. 621, 27 Ekim 1949, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Din Pedagojisi”, *Yeni Adam*, no. 622, 3 Kasım 1949, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Halkın Evi*, Ulus Basımevi, Ankara 1950.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nda Geleneğin ve Geleneksel Dinin Milli Devlet İçin Önemi

- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "İnkılâp ve Demokrasi", *Yeni Adam*, no. 655, 22 Haziran 1950, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Dinliler, Dinciler", *Yeni Adam*, no. 660, 27 Temmuz 1950, s. 1-1.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Din Hayatımız", *Yeni Adam*, no. 666, 7 Eylül 1950, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Yeni Adam'ın Milliyetçiliği", *Yeni Adam*, no. 667, 14 Eylül 1950, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Din ve Okul", *Yeni Adam*, no. 674, 2 Kasım 1950, s. 2-5.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Atatürk'e Yalvarı", *Yeni Adam*, no. 679, 7 Aralık 1950, s. 1-1.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Altı Umduenin Anlaşılması", *Ulus*, no. 10817, 6 Ağustos 1951, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Kur'an'ın Ana Dilimize Çevrilmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. II/III, 1952, s. 33-61.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Türk Aydınının Din Karşısındaki Durumu", *Yeni Adam*, no. 719, 3 Nisan 1952, s. 6-6.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Milliyet, Gelenek ve Dil", *Yeni Adam*, no. 725, 2 Ekim 1952, s. 3-3.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Pozitif Bilimler Metoduyla Kur'an'ın Felsefesi Yapılamaz", *Yeni Adam*, no. 732, 7 Mayıs 1953, s. 3-3.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Din Softaları, Bilim Softaları", *Yeni Adam*, no. 736, 3 Eylül 1953, s. 1-4.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Halk Partisi Neden Yenildi?", *Yeni Adam*, no. 745, 1 Temmuz 1954, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Din Nasıl Bir Gerçektir?", *Türk Düşüncesi*, no. 15, 1 Şubat 1955, s. 162-166.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Yanlış Anlaşılan Laiklik", *Yeni Adam*, no. 749, 7 Nisan 1955, s. 2-3.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum", *Türk Düşüncesi*, no. 18, 1 Mayıs 1955, s. 386-389.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Türkiye'de Din Anlayışı", *Din Yolu*, no. 1, 15 Mart 1956, s. 2-4.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Önce Bir Din Kongresi Toplayalım", *Yeni Adam*, no. 754, 16 Ağustos 1956, s. 2-2.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Büyük Tefsir: Allah Nedir?*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1961.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, "Alevilik Nedir, Ne Değildir?", *Yeni Adam*, no. 786, Şubat 1967, s. 7-7.

- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Gerçek Din Kültürü”, *Yeni Adam*, no. 793, Eylül 1967, s. 2-8.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Özler”, *Yeni Adam*, no. 820, Aralık 1969, s. 9-9.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Türke Doğru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1972.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, “Dinsiz Milliyetçilik”, *Yeni Adam*, no. 870, Şubat 1974, s. 4-21.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, c. 4, Eser Kültür Neşriyat, İstanbul 1977.
- GÖKALP, Ziya, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Haz. İbrahim Kutluk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.
- HANİOĞLU, Şükrü, *Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Yayınevi, İstanbul 1981.
- HEYD, Uriel, *Ziya Gökalp’in Hayatı ve Eserleri*, Çev. Cemil Meriç, Sebil Yayınevi, İstanbul 1980.
- İNALCIK, Halil, *Rönesans Avrupası: Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- KARAGÖZ, Betül, “Devrimci Cumhuriyetin Muhafazakâr Yeni Adam’ı: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, *Düşünen Siyaset*, no. 25, 2009, s. 71-112.
- Kur’an*, çev. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara 1957.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Türk Halk İslamı: Tarihsel Temeller-İnanç Yapısı-Teolojik Karakter-Modernleşme Problemi”, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- PARLA, Taha- Davison, Andrew, “Secularism and Laicism in Turkey”, *World Secularisms at the Millennium*, Ed. Janet. R. Jacobsen, Ann Pellegrini, Duke University Press, Durham 2008, s. 58-75.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, “Parameters and Strategies of Islam-State Interaction in Republican Turkey”, *International Journal of Middle East Studies*, 28/2, 1996, s. 231-251.
- TUNÇAY, Mete, “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 92-96.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1979.
- ZÜRCHER, Erik Jan, “How Europeans Adopted Anatolia and Created Turkey”, *European Review*, 13/3, 2005, s. 379-394.